

УДК 94 (477.43) "1941-1944"

Слободянюк П.Я. (м. Хмельницький)

ПАРТИЗАНСЬКО-ПІДПІЛЬНА БОРОТЬБА НА ПОДІЛЛІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Автор порушує проблеми антифашистського опору, розкриває його різноманітні форми та методи, з'ясовує мало дослідженні сторінки цієї проблеми.

Ключові слова: партизансько-підпільний рух, організована боротьба, диверсійні дії, підпільний обком партії, Червона Армія.

Народна партизансько-підпільна боротьба проти німецько-фашистських окупантів розпочалася з перших днів окупації і охопила всю зайняту ворогом територію України. Її розмах не мав аналогів у світовій історії.

Партизани і підпільники при підтримці місцевого населення в тилу ворога здійснювали бойові операції, нападали на ворожі гарнізони, поліцейські дільниці, дезорганізовували і підривали своєю діяльністю самі основи окупаційного режиму.

Особливо великих масштабів партизансько-підпільна боротьба розгорнулася на волино-подільських землях.

Дослідження антифашистської боротьби загалом і партизансько-підпільного руху в Україні в роки другої світової війни є досить актуальною проблемою, оскільки не знайшла належного висвітлення в науковій літературі. Не дивлячись на те, що партизансько-підпільна боротьба масово охоплювала волино-подільські землі, вона загалом залишається білою плямою в регіональній історії Поділля. Ці проблеми частково висвітлюються у книгах Г.Горобця, С. Ковпака, О. Федорова, Г. Кузовкова, А. Одухи, С. Олексенка, В.Кучера [1] у збірнику документів "Поділля в роки Великої Вітчизняної війни", окремих науково-довідкових виданнях та ін. [2].

Важливим джерелом у дослідженні партизанського руху на території області є архівні документи, що зберігаються в Державному архіві Хмельницької області, зокрема Ф. П-1941, Підпільні організації і партизанські формування Хмельницької області в період Великої Вітчизняної війни. У фонді зберігаються 618 одиниць зберігання документів, що висвітлюють становлення, розвиток та бойову діяльність підпільних організацій, партизанських загонів та з'єднань.

У фонді зберігаються звіти командирів партизанських загонів та з'єднань, зокрема партизанського з'єднання ім. Михайлова, звіт про діяльність Кам'янець-Подільського підпільного обкому КП(б)У під керівництвом С.Олексенка [3].

Важливим джерелом в дослідженні партизанського руху та підпільних організацій є щоденники підпільника К.Косарського та командира партизанського загону ім. Чапаєва Протоцького [4].

Документи фонду містять інформацію про боротьбу з ворогом дітей та підлітків (діяльність Кам'янець-Подільської патріотичної групи Поворіна) [5].

Засилялися партійні, комсомольські працівники, співробітники НКВС, які проходили спеціальні короткотермінові курси. Забезпечувалися необхідними документами, зброєю. В Кам'янець-Подільській області було організовано 93 таких партизанських груп і загонів чисельністю 805 чоловік, з них: комуністів – 115, комсомольців – 230. На підпільну роботу послано 95 чол. Це дало можливість створити підпільні організації у 37 районах області [6]. Хоча залишений для підпільної роботи ОК КП(б)У свого завдання не виконав [7].

Для організації підпілля в тилу окупантів Кам'янець-Подільський ОК КП(б)У підібрав і залишив на підпільну роботу: Лаврова М.Л. – першим і Маркелова Ф.Л. – другим секретарями ОК КП(б)У, які до війни працювали першими секретарями Михампольського і Красилівського РК КП(б)У та Холодюка І.Н. – третім секретарем, який був головою Красилівського райвиконкому. Також було організовано 9 підпільних РК КП(б)У з числа керівників цих же або сусідніх районів. Всього на підпільну роботу було залишено 21 чол., більшість з яких загинули, пропали безвісті [8].

В липні-серпні 1941 р. виникла Славутсько-Шепетівська партизансько-підпільна організація під керівництвом військового лікаря фашистського концтабору „Грос-лазарет” Ф.М. Михайлова, яка за короткий час створила підпільні організації у Полонському, Грицівському, Берездівському районах.

Після загибелі Ф.М.Михайлова в кінці 1942 р. підпілля очолив вчитель с.Стригани Славутського району А.З. Одуха. В його партизанському загоні було понад 80, а потім 160 чол., в основному в'язнів „Грос-лазарету” та місцевих патріотів [9].

Ведучи жорстокі бої та здійснюючи диверсійні операції на Славуччині, а потім на Житомирщині під командуванням О.М.Сабурова у складі з'єднання І.І.Шитова, загін А.З. Одухи 17-18 вересня 1943 р. формується у Кам'янець-Подільське партизанське з'єднання ім. Ф.М. Михайлова зі зростаючим бойовим складом від 430 до 2642 бійців. До з'єднання входило 11 партизанських загонів: ім. Ф.М.Михайлова (ком-р К.М. Гаврилюк, 255 бійців), ім. У.Кармелюка (ком-р С.С. Лагутенко, 352 бійці), ім. М.С.Хруцова (ком-р Г.К. Тимчук, 10 бійців), загін Божевського (474 бійці), ім. В.І.Леніна (ком-р М.І. Воцило, 244 бійці), ім. О.М.Суворова (ком-р К.Я. Ахновський, 197 бійців), загін Перова (128 бійців), ім. М.І. Калініна (ком-р О.П. Мель-

ник, 106 бійців), ім. М.І. Кутузова (ком-р М.Ф.Старинець, 30 бійців), ім. М.О. Щорса (ком-р Д.Д. Костянтинов, 27 осіб. Всього у з'єднанні за списками пройшли 4919 бійців [10].

Агентура партизан діяла у великих установах і військових частинах ворога: Кам'янецькій, Славутській, Ляховецькій, Шепетівській, Дунаєвецькій, Проскурівській, Меджибізькій, Михалпільській поліції, Шепетівському козацькому полку, на ст. Гречани, багатьох підприємствах і окупаційних установах.

Серед бійців з'єднання виділялися талановиті розвідники, агентурні резиденти Іван Мазульов, (псевдонім Степан Дяденко), Іван Ніщенко, Станіслав Швалленберг, Микита Гончаров, юні партизани-розвідники Валя Котик, Степан Кащук, Коля Трухан та ін. [11]. Більше тисячі громадян, з них 400 чол. воювали в загонах, решта – боролись в підпіллі [12].

Бойові та диверсійні дії з'єднання проводило на території Кам'янець-Подільської області та суміжних районах Рівненської, Житомирської, Тернопільської областей.

З'єднання здійснило 948 бойових та диверсійних операцій, підірвало 287 ворожих ешелонів, 2 залізничні станції, 49 шосейних мостів, спалено 28 складів, 15 електростанцій, 14 заводів [13].

Було вбито і взято в полон понад 16 тис. фашистів і поранено 10880 гітлерівців на території Хмельницької, Житомирської, Рівненської, Тернопільської, Волинської областей.

З'єднання втратило 25 чол. вбитими, 290 було поранено, 61 – пропали безвісті [14].

Звання Героїв Радянського Союзу отримали Одуха А.З., Іванов О.Г., Петров М.І.

Захоплено багато трофейної зброї, майна, транспортних засобів, особливо в боях на Славутчині, Шепетівщині, Рівненщині, звільненні Ізяслава, Острога, Ямполья, Ляхівця, Шепетівщині та ін. [15].

З 5 травня 1943 р. в Кам'янець-Подільській області партизанський рух очолив депутат Верховної Ради СРСР, секретар підпільного обкому КП(б)У, начальник обласного штабу партизанського руху Олексенко Степан Антонович. Йому були підпорядковані 3 з'єднання О.М.Сабурова, 5 партизанських загонів, зведених у з'єднання під командуванням І.І. Шитова, чисельністю 579 чол. 22 липня 1943 р. із цього з'єднання виділені загони "За Батьківщину", ім. І.Богуна та ім. О.Пархоменка і на їх базі сформоване з'єднання ім. Г.К. Жукова під командуванням І.Е. Скубка, чисельністю майже 2 тис. бійців. 5 грудня 1943 р. на базі 3 партизанських загонів цього з'єднання створюється відокремлене Кам'янець-Подільське з'єднання партизанських загонів (850 чол.) під командуванням С.А. Олексенка. До лютого 1943р. чисельність з'єднання зросла до 1739 осіб [16].

З 7 лютого 1944 р. розпочалась бойова діяльність Кам'янець-Подільського партизанського з'єднання ім. Г.І. Котовського, що сформувалось з чотирьох партизанських загонів з'єднання С.А. Олексенка: ім. Г.Котовського, ім. М.Хру-

щова, ім. М.Щорса та "За Батьківщину" (ком-ри В.Г.Васильєв і І.С.Трофимчук, В.І. Ренов, Й.П. Потешкін, О.М. Загравний). У з'єднанні воювало 923 бійців.

З'єднання вело жорстокі нерівні бої на Поліссі та на Станіславщині, 24 березня 1949 р. влилось у Червону Армію. З'єднання знешкодило 53 ешелони, 558 вагонів, знищило літак, 10 танків, 34 автомашини, залізничний і 5 шосейних мостів [17].

У бойовому складі з'єднання воювали 9 партизанських загонів: "За Батьківщину" (ком-р І.Я. Шишко), ім. О.Пархоменка (ком-р М.М. Чеботарев), ім. М.Фрунзе (ком-ри П.Я. Бугаєнко, К.Т. Шакур), ім. К.Ворошилова (ком-р О.С. Ярошевич), ім. М. Калініна (ком-р А.А. Ніжинський), ім. В.Молотова (ком-ри Я.Г. Борилук, Н.А. Кузовков), ім. Б.Хмельницького (ком-р М.Ф.Госюньський), ім. У. Кармелюка (ком-р І.М. Єфремов), загін „Іскра” (ком-р В.Г.Барановський), а також окрема диверсійна група (ком-р Л.А. Пірковський).

Всього у з'єднанні в березні 1944 р. воювало 1709 чол., з них 1292 українців, 216 росіян. З'єднання захопило і утримувало до приходу Червоної Армії Славуту, Плужне, Ізяслав, Остріг.

Тільки з 5 грудня по 10 березня 1944 р. з'єднання провело 195 бойових операцій та диверсій, знищено 31 ворожий ешелон, 340 вагонів із живою силою і технікою, зруйновано 19 залізничних і шосейних мостів [18].

У Проскурові боротьбу з нацистами очолив колишній секретар Чернівецького РККП (б)У М.А. Храновський. Він у вересні 1941 р. разом з однодумцями об'єднав підпільні групи у Проскурові в підпільно-партизанську організацію [19].

На території Кам'янець-Подільської області діяли партизанські загони, які не входили до складу з'єднань, дивізій чи бригад. Серед них з травня 1942 р. по квітень 1944 р. партизанський загін ім. В.І.Чапаєва (ком-р Бабінський), з січня 1943 р. по липень 1943 р. загін "Народний месник" (ком-р М.А.Храновський), з липня 1943 р. по березень 1944 р. загін ім. В.Н.Боженка (ком-ри П.А. Заплатинський, С.М. Березовський), з листопада 1943 р. по березень 1944 р. – загін ім. С.А.Ковпака (ком-р Ф.Ю.Сидоренко), з грудня 1943р. по травень 1944 р. – загін ім. В.І.Чапаєва (ком-р М.Т. Тоскалюк), з січня 1944р. по березень 1944 р. – загін ім. М.О. Щорса (ком-р О.Ф. Клименко) [20].

Підпільні організації і групи діяли в Проскурівському, Михалпільському, Чорноострівському, Віньковецькому, Миньковецькому, Червоновецькому, Новоушицькому, Вовковинецькому, Староушицькому, Барському, Деражнянському, Ярмолинецькому, Летичівському, Солобоковецькому, Смотрицькому, Дунаєвецькому, Городоцькому, Меджибізькому, Красилівському, Сатанівському районах.

Підпільні друкарні діяли у Чемерівцях, Проскурові, Барі, Чорному острові та інших містах. З жовтня 1943 р. активну участь в організації

партизанського підпілля брав Ніколюк Іван Корнійович, він же Житняк Семен Федорович (кличка "Голубка"). До війни працював першим секретарем Дунаєвського РК КП(б)У, очолив у червні 1943 р. підпільний обком партії і обласний штаб партизанського руху. Новоствореним підпільним обкомом партії і облштабом партизанського руху було організовано 13 партизанських загонів з 896 бійцями. Штаб працював самостійно без зв'язку з ЦК КП(б)У до січня 1944 р. [21].

Загони під командуванням Ніколюка І.К. підірвали 7 ешелонів, знищено більше тисячі гітлерівців, 86 угорців, 47 румунів, 87 поліцаїв, 15 гестапівців, зрізано 180 км. телеграфних дротів та ін. [22].

Командирами підпільно-партизанських груп і загонів штабу Ніколюка І.К. були: М. Давидов – у Чорному Острові, М. Данілов – у Вінківцях, І. Міносян – в Дунаївцях, Медведєв – в Деражні, Вуйлов – в Новій Ушиці, Гурський – в Солобківцях, С. Козловський – у Вовковинцях. На початку 1943 р. підпільна група Ніколюка І.К. в Проскурові потерпіла провал, частина її учасників була заарештована і розстріляна. Серед них брати Семен і Микола Волкотруби, Побережний В.І., Холодюк Д.М., Твердохліб Є.Н., Ткачук Є.М., Третьовська М., Демиденко О., Ченаш М. та ін. [23].

Проскурівським підпіллям було створено три партизанських загони чисельністю 352 бійці, а також 5 диверсійних груп. Підтримували зв'язки зі штабом Олексенка С.А. [24].

Диверсійно-підпільними групами проскурівських патріотів було проведено 589 диверсійних актів, зіпсовано 196 паровозів, пущено під укіс 22 ворожих ешелони, при цьому вбито і поранено понад тисячу фашистів, знищено 37 танків, 16 літаків, 44 автомашини, звільнено від відправки до рейху більше 1000 юнаків і дівчат, відправ-

лено до партизанів 250 чол. [25].

У боротьбі проти фашистів в області брали участь понад 20 тис. чол., 37 партизанських загонів об'єднаних у п'ять партизанських з'єднань. Тільки з'єднаннями І. Шитова, А. Одухи, І. Скубка (потім Кота) і С. Олексенка було проведено 1272 бойових і диверсійних операцій, знищено 613 ешелонів, бронепоезд, 539 паровозів, 5443 вагонів з живою силою, технікою і боеприпасами, 335 залізничних платформ, 211 залізничних і шосейних мостів, 2 залізничних станції, вбито 59879, поранено 14792 і взято в полон 411 німецьких солдат і офіцерів. Власні втрати склали за неповними даними: вбитими 327, пораненими 374, 75 партизанів пропали безвісті [26].

29 січня 1944 р. обласний штаб партизанського руху утворив обласний партизанський госпіталь в с. Стригани Славутського району, призначив його начальником партизана-диверсанта, інваліда Л. Ушанка, головним лікарем І. Романова. Виділив 5 парокінних підвід, 25 голів ВРХ, 20 т. хліба, 20 т. фуражу, а також необхідне обладнання, інвентар тощо. За січень-лютий 1944 р. в госпіталі лікувалося понад 300 поранених [27].

Дуже часто партизанські формування вступали в бій з націоналістичними загонами ОУН-УПА. Зокрема, в одній з таких сутичок 12 травня 1944 р. партизанами А.З. Одухи біля с. Колом'є на р. Горинь була розбита націоналістична група, з понад 350 вояків якої було вбито 127 чол., 28 взяли в полон [28].

В зв'язку з виходом з Кам'янець-Подільської області в рейд до Коломиї Станіславської області 18 березня 1944 р. залишки партизанського руху і обком КП(б)У свою діяльність припинив [29].

28 березня 1944 р. партизанські загони і підпільні організації з'єдналися з Червоною Армією.

Примітки

1. Горобець Г.Т. Партийное подполье на Украине (1941-1944 гг.). – М.: Мысль, 1969; Ковпак С.А. Від Путівля до Карпат. – К.: Дніпро, 1962; Федоров О.Ф. Підпільний обком діє. – К., 1964; Кузовков Г. Дихання народної битви. – М., 1965. – 264 с.; Одуха А., Рудківська О. Шляхами партизанської слави //Радянське Поділля. – 1967. – 6 січня; Олексенко С. Біля партизанського багаття: (Спогади командира Кам'янець-Подільського партизанського з'єднання). //Сільські вісті. – 1969. – 5, 6, 8, 9, 10 квітня; Кучер В.І. Партизанські краї і зони на Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1944). – К., 1974.; Бугай Е.М., Макухин М.Е. Из кагорты мужественных: Сборник очерков и зарисовок. – Львов: Каменяр, 1978. – 279 с., ил.
2. Поділля в роки Великої Вітчизняної війни. Зб. докум. – Львів, 1969; Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941-1945): Наук.-довід. вид. /Авт.-упор.: О.Б.Бажан, А.В.Кентій,

- В.С.Лозицький та ін.; Редкол.: В.А.Смолій та ін. – К.: 2001; Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського союзу 1941-1945 рр. В трьох томах. – К., 1969; Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. – К.: УРЕ, 1976; Нариси історії Хмельницької обласної партійної організації. – Львів: Каменяр, 1972.
3. ДАХМО, Ф. П-1941, оп. 1, спр. 17; ДАХМО, Ф. П-1941, оп. 1, спр. 7; ДАХМО, Ф. П-91, оп. 1, спр. 93; ДАХМО, Ф. П-1941, оп. 1, спр. 93.
4. ДАХМО, Ф. П-1941, оп. 1, спр. 70; ДАХМО, Ф. П-1941, оп. 1, спр. 160.
5. ДАХМО, Ф. П-1941, оп. 1, спр. 95.
6. Україна партизанська... – С. 248.
7. Отчет и другие документы о работе подпольного обкома КП(б)У и облштаба партизанского движения под руководством Николюка И.К. //ДАХМО. Ф. П-1941, оп. 1, спр. 3, арк. 42.
8. Отчет о деятельности подпольных организаций КП(б)У, партизанском движении в Каменец-Подольской области в период временной немецкой оккупации (1941-1944гг.) //

- ДАХмО. Ф. П-1941, оп.1, спр.7, арк.4-6.
9. Отчет о боевой деятельности соединения им. Ф.М.Михайлова //ДАХмО. Ф.П-1941, оп. 1, спр. 17, арк.
  10. Україна партизанська... – С. 113.
  11. Отчеты о боевой деятельности соединения им. Ф.М.Михайлова //ДАХмО, Ф. П-1941, оп. 1, спр. 17, арк. 136-137.
  12. Там само. – арк. 179.
  13. Там само. – арк. 114.
  14. Отчет о боевой деятельности соединения им.Ф.М.Михайлова // ДАХмО, Ф. П-1941, оп.1, спр.17, арк. 314,316.
  15. Там само. – арк. 308-317,484.
  16. Отчет о работе Каменец-Подольского подпольного обкома КП(б)У, облштаба партизанского движения и соединения партизанских отрядов под руководством Олексенко С.А. //ДАХмО Ф. П-1941, оп. 1, спр. 1, арк. 17.
  17. Україна партизанська... – С. 127-128.
  18. Там само. – С. 122
  19. Отчет о деятельности подпольных организаций КП(б)У, партизанском движении в Каменец-Подольской области в период временной немецкой оккупации (1941-1944 гг.) // ДАХмО. Ф. П-1941, оп.1, спр.7, 152 арк.
  20. Україна партизанська... – С. 217-218.
  21. Отчет и другие документы о работе подпольного обкома КП(б)У и облштаба партизанского движения под руководством Николюка И.К. //ДАХмО. Ф. П-1941, оп.1, спр.3, арк. 3-90.
  22. Там само, арк. 26.
  23. Там само, арк. 22, 78.
  24. Отчет о деятельности подпольных организаций КП(б)У, партизанском движении в Каменце-Подольском. Области в период временной немецкой оккупации (1941-1944 гг.) // ДАХмО. Ф.П-1941, оп.1, спр.7, арк.76-80.
  25. Там само. – арк.26
  26. Отчет о работе Каменец-Подольского Подпольного обкома КП(б)У, облштаба партизанского движения и соединения партизанских отрядов под руководством Олексенко С.А.// ДАХмО. Ф. П-1941, оп.1, спр.1, арк.28-30
  27. Отчет о работе Каменец-Подольского подпольного обкома КП(б)У, облштаба партизанского движения и соединения партизанских отрядов под руководством Олексенко С.А.// ДАХмО. Ф. П-1941, оп.1, спр.1, арк. 300-303.
  28. Отчет о боевой деятельности соединения им. Ф.М.Михайлова //ДАХмО. Ф.П-1941, оп.1, спр. 17, арк. 303-306.
  29. Там само, арк. 287.

Summary:

The author broaches problems of the antifascist resistance, shows its different forms and methods, envisages the pages of this problem which aren't investigated in full.

Key words: *the partisan secret underground movement, organised struggle, diversion actions, undergrounded regional Party Committee, th Red Army.*

